

ODUZIMANJE IMOVINE STEČENE KRIMINALOM U SRBIJI I ZEMLJAMA JUGOISTOČNE EVROPE

REZIME: Cilj organizovanog vršenja krivičnih dela je, između ostalog i pribavljanje protivpravne imovinske koristi za pojedince, grupe, pa i čitave organizacije. Svrha tako pribavljene dobiti, kao čistog profita, jeste njen plasman u legalne finansijske tokove i upotreba za dalje vršenje krivičnih dela. Da bi se to sprečilo, neophodno je organizovane kriminalne grupe lišiti materijalne dobiti i tako na najefikasniji način stati na put kriminalu, što se postiže vođenjem finansijske istrage i zaplenom i oduzimanjem tako stečene imovine. U tom smislu, Republika Srbija i zemlje jugoistočne Evrope, kao kandidati za ulazak u Evropsku Uniju, učinile su kvalitativan pomak u korekciji svojih krivičnih zakonodavstava i njihovom prilagođavanju rešenjima razvijenih zemalja i preporukama međunarodnih organizacija. Radi što efikasnije borbe protiv organizovanog kriminala, koji ne poznaje granice, države jugoistočne Evrope, među kojima je i naša zemlja, u svojoj svesti su razvile značaj zajedničkog, paralelnog i usaglašenog delovanja na ovom polju. To je jednim delom i posledica svesti o tome da samo zajedničkim snagama i energijom mogu, ako ne stati na put, onda bar minimalizovati posledice ove negativne pojave. Svaka zemlja pojedinačno čini velike napore da ostvari što veće rezultate u borbi protiv organizovanog kriminala.

Ključne reči: organizovani kriminal, finansijska istraga, oduzimanje imovine stečene kriminalom, zemlje jugoistočne Evrope

Oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela

Tokom poslednje decenije XX veka čitavo područje Jugoistočne Evrope, a posebno prostori bivše SFRJ, bili su izloženi traumatičnim događajima i procesima. Međunacionalni sukobi i ratovi, nasilne migracije i osiromašenje

* Diplomirani pravnik u službi za katastar nepokretnosti opštine Temerin.

stanovništva, međunarodne sankcije i izolacija su događaji koji su obeležili ovaj period. U novoformiranim državama nastalim na prostoru bivše SFRJ, u manjoj ili većoj meri, bila je ugrožena vladavina prava, a ključne državne institucije nisu imale dovoljan ugled i autoritet. Svi navedeni faktori su stvorili pogodno tle za urušavanje zakonitosti i institucija pravne države, za gubljenje opštih društvenih vrednosti i, samim tim, za ekspanziju svih vidova kriminala i korupcije.

U poslednjih desetak godina evidentan je povratak Srbije i zemalja u njenom okruženju u relevantne međunarodne institucije koji sa sobom nosi kvalitativan pomak u radu organa pravosuđa i unutrašnjih poslova u zemlji, kao i puno uključivanje u aktivnosti koje imaju za cilj suprotstavljanje organizovanom i međunarodnom kriminalitetu na bilateralnom, regionalnom i globalnom planu.

Organizovani transnacionalni kriminalitet je u strukturi savremenog kriminaliteta najopasniji, najopasniji i prouzrokuje najteže posledice na društvo i državu. Reč je o licima koja ne poznajući granice između država, pa ni između kontinenata, organizovano, u dužem vremenskom periodu, kontinuirano vrše teška krivična dela u cilju pribavljanja protivpravne imovinske koristi, ali i radi ostvarenja ekonomske, političke ili druge moći.¹ Tako stečena imovinska korist često se koristi za korumpiranje državnih službenika, lokalne vlasti, carinskih, poreskih, policijskih, sudskih i drugih zvaničnika vlasti. Ovako pribavljena imovinska korist se, jednom rečju, ubacuje u legalne tokove privrednog poslovanja.

Sva savremena krivična zakonodavstva, zbog prikrivenosti takvih organizacija i ozbiljnosti krivičnih dela koja vrše, predviđaju posebne organe, nadležnosti, postupak i mere za suzbijanje i sprečavanje organizovanog kriminala. Zemlje jugoistočne Evrope, među kojima je svakako i naša zemlja, pridružile su se evropskim krivičnopravnim sistemima i standardima u pokušaju da se pronađe i primeni efikasan sistem u borbi protiv organizovanog kriminala, s obzirom na to da klasične krivičnopravne sankcije nisu više dovoljno efikasne. Postalo je jasno da više nije dovoljno stati na put pojedinom članu organizovane kriminalne grupe, jer se uvek na slobodi i nesmetano aktivan nalazi neki stari ili novi član, koji kriminalnu delatnost grupe nastavlja. Uvidelo se da zbog toga oštricu sankcije, umesto prema učinocima, u ovim slučajevima treba usmeriti prema njihovoj imovini i odlučno uzeti svaku vrstu profita koju su vršenjem krivičnog dela ostvarili.²

Sve zemlje jugoistočne Evrope izvršile su promene u svom krivičnom zakonodavstvu rukovodeći se preporukama međunarodnih organizacija i prepoznajući nužnost vođenja finansijske istrage i uvođenja mere oduzimanja imovinske koristi stečene kriminalom kao, za sada, najefikasnijih načina borbe protiv organizovanog kriminala.

¹ Jovašević, Dragan: Primena kazne konfiskacije imovine u suzbijanju organizovanog kriminaliteta, *Revija za bezbednost*, br. 4, 2007, str. 24.

² Grubač, Momčilo: Oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela, *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 2010, str. 35.

Na međunarodnom nivou postoje nastojanja temeljne preorijentacije krivičnog pravnog sistema od isključivog kažnjavanja krivično odgovornih pojedinaca, ka rasturanju zločinačke organizacije kojoj pripadaju i oduzimanja imovine i profita ostvarenih kriminalom. Takav stav je omogućio korišćenje specijalnih dokaznih tehnika, uz istovremeno slabljenje pretpostavke nevinosti u cilju konfiskacije imovine čije je kriminalno poreklo teško utvrditi. Dokument *Sprečavanje i kontrola organizovanog kriminala: Strategija Evropske unije za početak novog milenijuma* ukazala je na neophodnost oduzimanja imovine stečene kriminalom, uz obrazloženje da sticanje finansijske koristi predstavlja jedan od osnovnih motiva za vršenje teških krivičnih dela. Prihod od nezakonite aktivnosti služi za finansiranje novih kriminalnih aktivnosti ili se pere u cilju unošenja u legalne ekonomske tokove.³ Borba protiv organizovanog kriminala iziskuje trošenje značajnih sredstava iz budžeta, pa je potpuno opravdano konfiskovani prihod stečen kriminalom uložiti u samu borbu protiv istog.

Od značajnih međunarodnih dokumenata koji se odnose na problematiku oduzimanja prihoda i imovine stečene kriminalom, a koje je u toku 2001. i 2002. g. ratifikovala naša zemlja, treba napomenuti Konvenciju o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom⁴, Krivičnog pravnog konvenciju o korupciji⁵, Međunarodnu konvenciju o suzbijanju finansiranja terorizma⁶, Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dodatne protokole⁷ i Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv korupcije.⁸

Imovina, sudeći po navedenim Konvencijama, predstavlja dobro svake vrste, bilo materijalne ili nematerijalne, pokretno ili nepokretno, procenjivo ili neprocenjivo, kao i pravni dokument ili instrument kojima se dokazuje pravo ili interes u odnosu na takvo dobro. Dobit ili prihod od kriminala, odnosno sredstva stečena izvršenjem krivičnog dela predstavljaju imovinu koja je proistekla ili je ostvarena, direktno ili indirektno, izvršenjem krivičnog dela. Predviđena je inkriminacija pranja kriminalne dobiti.

Međunarodni dokumenti predviđaju zamrzavanje ili zaplenu i konfiskaciju imovine kao mere koje se mogu preduzeti u odnosu na imovinu i prihod kriminalnog porekla. Zamrzavanje je privremena zabrana prenosa, pretvaranja,

³ R. Golobinek, *Finansijske istrage i oduzimanje imovine stečene krivičnim delima*, Priručnik za pripadnike policije i pravosuđa, CARDS Regionalni program, Strazbur, 2007, str. 16.

⁴ Konvencija o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom (Službeni list SRJ, Međunarodni ugovori, br. 7/02. i Službeni list SCG, Međunarodni ugovori br. 17/05.)

⁵ Krivičnog pravnog konvencija o korupciji (Službeni list SRJ, Međunarodni ugovori, br. 2/02.)

⁶ Međunarodna konvencija o suzbijanju finansiranja terorizma (Službeni list SRJ, Međunarodni ugovori br. 7/02.)

⁷ Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dodatni protokoli (Službeni list SRJ, Međunarodni ugovori, br. 6/01. i Službeni list SCG, Međunarodni ugovori br. 18/05.)

⁸ Konvencija Ujedinjenih nacija protiv korupcije (Službeni list SCG, Međunarodni ugovori, br. 12/05.)

raspolaganja ili premetanja imovine ili privremeno preduzeto čuvanje ili kontrola imovine na osnovu naredbe suda ili drugog nadležnog organa. Konfiskacija je trajno lišavanje imovine na osnovu naredbe suda ili drugog nadležnog organa. Zapleni i konfiskaciji podleže i imovina u koju je kriminalna dobit pretvorena potpuno ili delimično, ili je pak došlo do mešanja takve imovine sa zakonito stečenom imovinom. Međunarodni dokumenti predviđaju da se postojanje znanja, namere ili svrhe kao elementa krivičnih dela pranja novca može pretpostaviti na osnovu objektivnih faktičkih okolnosti, kao i mogućnost prebacivanja tereta dokazivanja na učinioca krivičnog dela u vezi sa imovinom za koju se pretpostavlja da je proistekla iz krivičnog dela. To znači da bi učinilac krivičnog dela morao da dokaže zakonitost porekla imovine u pitanju, u skladu sa načelima domaćeg prava i prirodi sudskih i drugih postupaka.

U uporednom pravu postoje dva sistema za oduzimanje imovine stečene krivičnim delom i to: sudski i vansudski.⁹

1. Sudsko oduzimanje imovine stečene krivičnim delom

a) Krivični postupak - odluka o oduzimanju takve imovine donosi se u krivičnom postupku pokrenutom, vođenom i okončanom osudom lica optuženog za krivično delo sa kojim je imovina povezana. Imovina mora biti u vlasništvu osuđenog lica. Prilikom donošenja odluke o predlogu za oduzimanje imovine sud se rukovodi pretežnošću dokaza. Reč je o dokaznom standardu koji se koristi u građanskom postupku, a u krivičnom postupku se primenjuje prilikom donošenja odluke o kazni i podrazumeva sigurnost veću od 51 %.¹⁰ Od zemalja u kojima postoji mogućnost oduzimanja kriminalne imovine u krivičnom postupku trebalo bi pomenuti SAD i Kanadu.

b) Parnični postupak - građansko oduzimanje nezakonito stečene imovine se vrši tužbom in rem koja je usmerena isključivo protiv dobara sa ciljem donošenja sudske odluke kojom će biti utvrđeno nezakonito poreklo određenih dobara ili okolnost da su bila korišćena kao sredstvo nezakonitih aktivnost. Dokazivanje se vrši u skladu sa standardom pretežnosti dokaza. Ovu pravnu ustanovu poznaju sledeće zemlje: SAD, Australija, Velika Britanija, Irska i Kanada.

2. Vansudsko oduzimanje imovine stečene krivičnim delom

a) Oduzimanje imovine po skraćenom postupku - ovaj način oduzimanja imovine odvija se bez angažovanja suda. Njegova efikasnost posebno dolazi do izražaja prilikom vođenja i okončanja krivične istrage jer se ovaj sistem oduzimanja odnosi na robu koja je predmet krivičnog dela (npr, novac od prodaje droge). Imovina se oduzima bez sprovođenja formalnog postupka. Dobar primer

⁹ Lukić, Tatjana: op. cit. str. 73.

¹⁰ Ilić, Goran: Oduzimanje imovine stečene kriminalom, Revija za bezbednost br. 5, 2008. str. 9.

za ovakav nači oduzimanja imovine jeste sledeći: prilikom praćenja kurira koji nakon predaje droge uzima novac, seda u auto i odvozi se sa lica mesta, agenti zahtevaju od uniformisanog policajca da zaustavi kurira i da izvrši pretres vozila. Ako kurir, nakon što novac bude pronađen, izjavi da ne zna odakle je novac i da mu isti ne pripada, policajac će zatražiti da potpiše izjavu kojom poriče vlasništvo nad novcem, kurira pušta, a istraga nije dovedena u pitanje. Novac uzima državni organ pod uslovom da ga niko ne potražuje. Ovakav sistem se primenjuje u SAD.

b) Administrativno oduzimanje imovine – odvija se takođe bez angažovanja suda, sprovede ga poreski ili neki drugi nadležni državni organi uprave. Izuzetno je pogodan kod naplate poreza, s tim da se ne može oduzeti lična imovina koja prelazi određeni iznos. U okviru borbe protiv pranja novca, lična imovina se po ovom postupku može oduzeti u mnogo većem iznosu. Bitno je da imovina koja se oduzima nije predmet potraživanja. Ovakav sistem oduzimanja imovine poznaju SAD i Francuska.

Oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela kod nas

Oduzimanje imovine pribavljene krivičnim delom ne spada u krivične sankcije u našem zakonodavstvu. To je jedna posebna krivičnopravna mera jer je vezana za izvršenje krivičnog dela, i izriče se u krivičnom postupku. Merom se ostvaruje kako generalna tako i specijalna prevencija, čime se doprinosi potpunom ostvarenju svrhe izricanja krivične sankcije. Izricanje krivičnopravne mere oduzimanje imovine stečene krivičnim delom vrši se u korist države i sve ono što je oduzeto postaje državna imovina.

Primena ovakve mere ima svoje uporište i pravni osnov u važećim principima našeg krivičnog zakonodavstva. Oduzimanjem nezakonito stečene imovine ostvaruje se princip da niko ne može imati koristi od krivičnog dela.¹¹ Svrha ovog principa nije samo prevencija nego i zaštita interesa oštećene strane, pa stoga nije dovoljno izvršioca krivičnog dela samo oglasiti krivim i osuditi na kaznu, a pri tome mu ostaviti svu stečenu imovinsku korist na raspolaganju. Oduzimanje imovinske koristi se može izvršiti samo u sudskom postupku, i samo sudskom odlukom kojom je okrivljeni oglašen krivim za izvršenje krivičnog dela. Oduzimanje sud može izreći krivično odgovornom učiniocu kome je izrečena kazna, uslovna osuda, sudska opomena, ili je oslobođen od kazne, maloletniku kome je izrečena vaspitna mera ili kazna maloletničkog zatvora kao i krivično neodgovornom učiniocu kome je izrečena mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja. Prema krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije ne postoji mogućnost oduzimanja imovinske koristi bez sudske odluke kojom se utvrđuje izvršenje krivičnog dela, ali postoji mogućnost rešavanja ovog pitanja u građanskoj parnici podnošenjem tužbe za neosnovano bogaćenje.

¹¹ čl. 91. stav 1. Krivičnog zakonika R Srbije, (Službeni glasnik RS, br. 85/05.)

Shodno odredbi čl. 92 Krivičnog zakonika Republike Srbije od učinioca krivičnog dela će se oduzeti novac, predmeti od vrednosti i svaka druga imovinska korist koja je pribavljena krivičnim delom, a ako oduzimanje nije moguće, učinilac će se obavezati da plati novčani iznos koji odgovara pribavljenoj imovinskoj koristi. Pored učinioca krivičnog dela imovinska korist pribavljena krivičnim delom oduzeće se i od lica koje nije učinilac krivičnog dela ako se ispune uslovi da je korist prenet na dugo lice bez naknade ili uz naknadu koja ne odgovara stvarnoj vrednosti i da je to lice znalo ili moglo znati da je imovinska korist pribavljena krivičnim delom. Pribavljena imovinska korist koja je krivičnim delom pribavljena za drugoga, takođe će biti oduzeta.

Prava oštećenog u pogledu imovinskopravnog zahteva zaštićena su odredbom čl. 93. Krivičnog zakonika RS, pošto će sud, nakon što u krivičnom postupku usvoji imovinskopravni zahtev oštećenog, izreći oduzimanje imovinske koristi samo ukoliko ona prelazi dosuđeni imovinskopravni zahtev oštećenog u tom iznosu. Ukoliko u krivičnom postupku u pogledu imovinskopravnog zahteva oštećeni bude upućen na parnicu, on može tražiti da se namiri iz oduzete imovinske koristi, pod uslovom da pokrene parnicu u roku od 6 meseci od dana pravosnažnosti odluke kojom je upućen na parnicu. Ukoliko u krivičnom postupku oštećeni nije podneo imovinskopravni zahtev, on može i dalje zahtevati namirenje svog zahteva iz oduzete imovinske koristi, pod uslovom da je, radi utvrđivanja svog zahteva pokrenuo parnicu u roku od 3 meseca od dana saznanja za presudu kojom je izrečeno oduzimanje imovinske koristi, a najdalje u roku od 3 godine od dana pravosnažnosti odluke o oduzimanju imovinske koristi.

Postupak po kome će se sprovesti oduzimanje imovinske koristi regulisan je odredbama 513. do 520. ZKP R Srbije i Zakona o izvršnom postupku. U krivičnom postupku sud po službenoj dužnosti utvrđuje imovinsku korist pribavljenu izvršenjem krivičnog dela i rešenjem određuje, kada dolazi u obzir oduzimanje imovinske koristi, privremene mere obezbeđenja po odredbama izvršnog postupka koje mogu da traju najduže do okončanja krivičnog postupka.

Naša zemlja je, poput velikog broja drugih zemalja, prepoznala potrebu da izvršioci krivičnih dela, pored imovinske koristi proistekle iz samog krivičnog dela, u određenim slučajevima, treba oduzeti i drugu imovinu koja proističe iz kriminalnih aktivnosti učinioca. U tu svrhu je donet Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela.¹² Ciljevi donošenja Zakona su sledeći: preventivno delovanje na vršenje budućih krivičnih dela s obzirom na to da se oduzimanjem imovine od kriminalne organizacije ona onemogućava da učestvuje na zakonitom tržištu sa dobiti stečenom kriminalom, zatim, da se kriminalnim organizacijama uništi ekonomska moć, da se oštećeni namiri iz te imovine, pojača primena zakona korišćenjem oduzetih sredstava od učinioca u korist države i radi podsticaja i jačanja saradnje između organa i službi u borbi protiv organizovanog kriminala.

¹² Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, Službeni glasnik RS, br. 97/08.

Materijalni uslovi za primenu ovog Zakona odnose se na:

- krivična dela koja predstavljaju osnov za primenu odredbi o oduzimanju imovine koje su taksativno nabrojana (radi se o teškim krivičnim delima);
- imovinu proisteklu iz krivičnog dela. Radi se o imovini okrivljenog, svedoka saradnika ili ostavioca, koja je u očiglednoj nesrazmeri sa njegovim zakonitim prihodima. Imovinom se smatra dobro svake vrste, materijalno, nematerijalno, pokretno ili nepokretno, procenjivo ili neprocenjivo, velike vrednosti i isprave u bilo kojoj formi, kojima se dokazuje pravo ili interes u odnosu na takvo dobro, prihod ili druga korist ostvarena neposredno ili posredno iz krivičnog dela, kao i dobro u koje je ona pretvorena ili sa kojim je pomešana;
- potreba da izvorni vlasnik imovine u pitanju bude okrivljeni, svedok saradnik ili ostavilac i da je ona u očiglednoj nesrazmeri sa njihovim zakonitim prihodima. Imovina proistekla iz krivičnog dela može se oduzeti od pravnih sledbenika-naslednika osuđenog, svedoka saradnika, ostavioca ili njihovih naslednika, kao i od trećeg lica bilo fizičkog ili pravnog, na koje je preneti kriminalna imovina.

Formalni uslov za primenu ovog zakona predstavljaju odluke koje nadležni sudski organi donose u određenim fazama postupka.

Organi nadležni za otkrivanje, oduzimanje i upravljanje imovinom proisteklom iz krivičnog dela su:

- javni tužilac, ovlašćenja su mu: naredbom pokreće finansijsku istragu protiv vlasnika kada postoje osnovi sumnje da poseduje znatnu imovinu proisteklu iz krivičnog dela; na njegov zahtev Jedinica nadležna za finansijsku istragu prikuplja dokaze o imovini i naknadi za koju je preneti na treća lica; može da naredi finansijskim institucijama da Jedinici dostave podatke o stanju poslovnih i ličnih računa i sefova vlasnika; naredbom određuje Jedinici da vrši automatsku kontrolu podataka o stanju poslovnih i ličnih računa i sefova vlasnika; može podneti zahtev za privremeno oduzimanje imovine kada postoji opasnost da bi kasnije oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela bilo otežano ili onemogućeno i može doneti naredbu o zabrani raspolaganja imovinom i o privremenom oduzimanju pokretne imovine ako postoji opasnost da će vlasnik raspolagati imovinom pre nego što sud odluči o zahtevu; na ročištu pred sudom, povodom navedenog zahteva javnog tužioca, tužilac iznosi dokaze o imovini koju vlasnik poseduje, okolnosti o osnovanoj sumnji da imovina proističe iz krivičnog dela i okolnosti koje ukazuju na opasnost da bi njeno kasnije oduzimanje bilo otežano ili onemogućeno; nakon stupanja optužnice na pravnu snagu, a najkasnije u roku od godinu dana po pravnosnažnom okončanju krivičnog postupka javni tužilac podnosi zahtev za trajno oduzimanje imovine;

- organizaciona jedinica nadležna za finansijsku istragu je specijalizovana jedinica MUP-a koja otkriva imovinu proisteklu iz krivičnog dela i vrši druge poslove u skladu sa ovim zakonom. Svoje poslove vrši po službenoj dužnosti ili po zahtevu javnog tužioca i suda, a drugi državni organi, organizacije i javne službe su dužni da pruže pomoć Jedinici;
- sud, nadležnosti: donosi odluku o pretresanju stana i drugih prostorija ako je verovatno da će se naći dokazi iz čl. 15. st. 2. zakona; o zahtevu za privremeno oduzimanje imovine odlučuje, u zavisnosti od faze postupka, istražni sudija, predsednik veća ili veće pred kojim se drži glavni pretres; pre donošenja odluke o zahtevu za privremeno oduzimanje imovine sud će zakazati ročište na koje će pozvati vlasnika, njegovog branioca, odnosno punomoćnika ako ga ima i javnog tužioca; ročište se održava u roku od 5 dana od dana podnošenja navedenog zahteva i dovršava se bez prekidanja; po okončanju ročišta sud donosi rešenje kojim usvaja ili odbija zahtev za privremeno oduzimanje imovine protiv kog rešenja se može izjaviti žalba koja ne odlaže izvršenje; privremeno oduzimanje imovine traje do donošenja odluke za trajno oduzimanje imovine o čemu odlučuje sud po zahtevu javnog tužioca; kad se vlasnik izjasni da osporava ovaj zahtev tužioca sud zakazuje glavno ročište na kojem odlučuje o zahtevu i donosi rešenje kojim usvaja ili odbija zahtev za trajno oduzimanje imovine; ovim rešenjem sud može da odluči o imovinskopravnom zahtevu oštećenog čije postojanje je utvrđeno pravnosnažnom presudom; protiv tog rešenja je dozvoljena žalba, koja ne sprečava Direkciju da preduzme mere za čuvanje i održavanje oduzete imovine, o žalbi odlučuje viši sud;
- Direkcija za upravljanje oduzetom imovinom, nadležnosti su joj: ima svojstvo pravnog lica i može imati posebne organizacione jedinice izvan svog sedišta, poslove iz svoje nadležnosti obavlja po službenoj dužnosti ili po nalogu javnog tužioca; upravlja oduzetom imovinom proisteklom iz krivičnog dela, predmetima krivičnog dela, imovinskom koristi pribavljenom krivičnim delom i imovinom datom na ime jemstva u krivičnom postupku; Direkcijom rukovodi direktor koga postavlja i razrešava Vlada, na predlog ministra pravde.

U postupku prodaje imovine stečene krivičnim delom shodno se primenjuju odredbe zakona kojima se uređuje izvršni postupak i izvršenje krivičnih sankcija. Prodaja imovine vrši se javnim nadmetanjem koje se oglašava u „Službenom glasniku RS“, odnosno drugom javnom glasilu. Lako kvarljiva roba i životinje se mogu prodati bez usmenog javnog nadmetanja. Pokretna imovina koja ne bude prodana u roku dužem od 1 godine, pokloniće se u humanitarne svrhe. Novčana sredstva dobijena prodajom pokretne imovine čuvaju se na posebnom računu Direkcije do ukidanja rešenja o privremenom oduzimanju imovine. Imovina i novčana sredstva dobijena prodajom imovine postaju svojina Republike Srbije kada odluka o trajnom oduzimanju imovine postane pravnosnažna.

Zakon reguliše i međunarodnu saradnju u cilju oduzimanja imovine proistekle iz krivičnog dela i načine pružanja pravne pomoći.

Ovaj zakon se može primeniti i na krivična dela koja su izvršena pre njegovog stupanja na pravnu snagu i po ovom zakonu oduzimanje imovine nije ograničeno rokom odnosno nije predviđeno u kom vremenskom intervalu ta imovina treba da je stečena, odnosno od kada datira njeno poreklo.

Dosadašnja dostignuća država Jugoistočne Evrope

Države Jugoistočne Evrope su od 2001.g, a naročito nakon potpisivanja Brionske deklaracije i Strategije o instrumentima borbe protiv organizovanog i ekonomskog kriminala iz 2005. g. ostvarile značajan napredak u vezi sa finansijskim istragama i oduzimanjem prihoda stečenog krivičnim delom.

Republika Hrvatska je sprovedla u praksu paralelnu finansijsku i krivičnu istragu, nastavljena je specijalizovana obuka za vođenje finansijske istrage institucionalizovana na policijskim i sudskim akademijama, formirani ad hoc međuagencijski timovi Državnog odvjetništva i Ministarstva unutarnjih poslova, prošireno oduzimanje imovinske koristi i prebacivanje tereta dokazivanja za organizovani kriminal uvedeni izmjenama i dopunama Kaznenog zakona iz 2006. g., Zakonom o sprječavanju pranja novca i financiranja terorizma¹³ proširen je obim mera koje će obveznici Zakona biti u obavezi sprovoditi, Zakonom o Financijskom inspektoratu Republike Hrvatske¹⁴ bivši Devizni inspektorat Republike Hrvatske postao je Financijski inspektorat Republike Hrvatske, u čiju nadležnost, između ostalog, spada i obavljanje nadzora nad primenom Zakona o sprječavanju pranja novca i financiranja terorizma.

Zakonom o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta donetim 2009. g. u Hrvatskoj je osnovan Ured za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta (u daljem tekstu USKOK) koji je osnovan u okviru Državnog tužilaštva radi suprotstavljanja organizovanom kriminalu i korupciji. U okviru USKOK-a formiran je Odjel tužitelja koji obavlja poslove državnog tužioca prema hrvatskom Zakonu o kaznenom postupku,¹⁵ a posebno usmerava rad policije i drugih tela u otkrivanju krivičnih dela obuhvaćenih Zakonom o USKOK i zahteva podatke o tim delima, predlaže primenu mera osiguranja nasilnog oduzimanja sredstava, prihoda i imovine ostvarene krivičnim delima i obavlja druge poslove predviđene Zakonom i drugim propisima. Zakonom je posebno propisana obaveza svih državnih organa i pravnih lica da podnesu krivičnu prijavu ili obaveste USKOK o postojanju okolnosti da je pokušano ili izvršeno krivično delo predviđeno tim zakonom, posebno ono koje ukazuje da je krivično delo učinjeno

¹³ stupio na snagu 01.01.2009.

¹⁴ stupio na snagu 29.07.2008.

¹⁵ Zakon o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta, Narodne novine RH, br. 152/08.

od strane organizovane kriminalne grupe koja broji više od 3 pripadnika, da je raspolagano nelegalnim finansijskim sredstvima kao i sve druge okolnosti koje im se učine sumnjivim. Takođe, Ured za sprječavanje pranja novca je, ako postoji sumnja na pranje novca, u obavezi da obavesti USKOK o sredstvu, prihodu ili imovini za koju je na bilo koji način saznao, ako je verovatno stečena izvršenjem krivičnih dela predviđenih zakonom. Od obveznika sprovođenja mera sprečavanja pranja novca. Ured je nadležan zatražiti sve podatke o transakcijama i strankama kojima obveznici raspolažu i u roku od 3 dana te podatke dostaviti USKOK-u. Na zahtev USKOK-a Ured za sprječavanje pranja novca dužan je dati sve raspoložive podatke o transakcijama osumnjičenih za koje postoji sumnja da su izvršili krivično delo pranja novca, kao i izvršiti potrebne provere s ciljem utvrđivanja postojanja takvih transakcija.

Oduzimanje imovine stečene krivičnim delom u hrvatskom krivičnom pravu je uređeno kao posebna krivičnopravna mera kojom se ostvaruje načelo da niko ne može zadržati imovinsku korist stečenu krivičnim delom (čl. 82. st. 1 Kaznenog zakona), kako fizička tako ni pravna lica (čl. 20. Zakona o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela). Osim toga, niko ne može zadržati imovinsku korist ostvarenu prekršajem (čl. 60 Zakona o prekršajima). Kazneni zakon Republike Hrvatske je predvideo dva osnovna oblika oduzimanja imovinske koristi stečene kriminalom: oduzimanje imovinske koristi od učinioca krivičnog dela (čl. 82. st.1. KZ) te oduzimanje imovinske koristi od treće osobe (čl. 82. st. 3 KZ). Imovinska korist će se od treće osobe oduzeti po bilo kom pravnom osnovu, dakle bez obzira na to da li je ta osoba postupala bona fide, u smislu da nije znala, niti je mogla znati, a niti je bila dužna znati da su konkretne vrednosti pribavljene krivičnim delom. Oduzimanje imovinske koristi kao posebna krivičnopravna mera se po svojoj prirodi i svrsi u hrvatskom krivičnom pravu razlikuje od kazni i mera bezbednosti. Naime, zbog svoje in rem prirode nema punitivni karakter, a svrha joj je restorativna: oduzimanjem imovinske koristi doprineti uspostavljanju imovinskopravnog stanja koje je postojalo pre izvršenja krivičnog dela kojim je stečena imovinska korist. Time se ostvaruje i šire načelo pravednosti. Odredbom člana 82 stav 2 Kaznenog zakona Republike Hrvatske predviđena je mogućnost „proširenog“ oduzimanja imovinske koristi kao važno sredstvo suzbijanja organizovanog kriminala. Imovinska korist, prema praksi Vrhovnog suda Republike Hrvatske, predstavlja neto vrednost, odnosno čistu dobit uz odbitak troškova, osim uloženog rada izvršioca krivičnog dela, a do visine koja je ostvarena kao uvećanje imovine. (VSRH, I KŽ 1064/03-6,5.jula 2006. g.). Nadalje, u skladu sa pravnom prirodom mere oduzimanja imovinske koristi, hrvatskim Zakonom o kaznenom postupku (Zakon o kaznenom postupku Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 110/97, 27/98, 58/99, 112/99, 58/02, 62/03) je uređen postupak za oduzimanje imovinske koristi u okviru tzv. „posebnih postupaka“ koji se pokreće i vodi kao objektni, in rem, postupak i to po službenoj dužnosti. Da bi se konačno oduzela imovinska korist, potrebno je sprovesti i izvršni postupak prema

odredbama Ovršnog zakona (Ovršni zakon, Narodne novine, br. 57/96, 29/99, 42/00, 173/03). Kao obligaciona, mera oduzimanja imovinske koristi u hrvatskom zakonodavstvu se primenjuje uvek kada su u krivičnom postupku ispunjene tri pretpostavke: da je sudskom odlukom okrivljeni oglašen krivim za konkretno krivično delo, da je ustanovljeno da je tim krivičnim delom ili u vezi sa njim pribavljena imovinska korist te da ista nije u potpunosti obuhvaćena dosuđenim imovinskopравnim zahtevom oštećenog.

Republika Hrvatska trenutno nema poseban zakon koji reguliše oduzimanje imovine stečene krivičnim delom, ali je sačinjen Nacrt zakona o oduzimanju imovine stečene kaznenim djelom i prekršajem koji bi trebalo da uđe u skupštin-sku proceduru do kraja jula ove godine. Pomenutim Nacrtom zakona se objedinjavaju sve odredbe vezane za zaplenu nezakonite imovine, a propisuje se i način upravljanja oduzetom imovinom. Zaplenjenom imovinom, prema Nacrtu, upravljaće agencija za upravljanje državnom imovinom, u kojoj će biti sabrana celokupna državna imovina. Prema Nacrtu zakona, imovinska korist će se moći oduzeti i kod prekršaja, gde u nekim slučajevima, na primer kod deviznih prekršaja, eksploatacije rudnog blaga, prestupnici mogu steći značajnu materijalnu korist, koja im se do sada nije mogla oduzeti. Kad se napokon zaokruži celi zakonski paket o zapleni imovine, ne bi smelo biti većih prepreka da takvih oduzimanja bude znatno više nego što je to bio slučaj do sada. Osvrtom na dosadašnju hrvatsku sudsku praksu dolazi se do zaključka da u Hrvatskoj nije bilo spektakularnih rezultata u zapleni nezakonito stečene imovine za korupciju i organizovani kriminal, iako takve oduzete imovine ima, obično u slučajevima osude za krivična dela preprodaje i rasturanja droge.

Republika Bosna i Hercegovina je 2004. g. donela Zakon o državnoj agenciji za istrage i zaštitu¹⁶ kojim je formirana Državna agencija za istrage i zaštitu (u daljem tekstu: SIPA) i određeni su njena nadležnost i delokrug rada kao policijskog organa BiH. SIPA je upravna organizacija u okviru Ministarstva bezbednosti BiH, sa operativnom samostalnošću, osnovana radi obavljanja policijskih poslova, a na čijem je čelu direktor i koja se finansira iz Budžeta institucija Bosne i Hercegovine i međunarodnih obaveza Bosne i Hercegovine. Poslovi iz nadležnosti SIPA-e su, između ostalih: sprečavanje, otkrivanje i istraga krivičnih dela iz nadležnosti Suda Bosne i Hercegovine, a posebno: organizovanog kriminala, terorizma, ratnih zločina, trgovine ljudima i drugih krivičnih dela protiv čovečnosti i vrednosti zaštićenih međunarodnim pravom, te teškog finansijskog kriminala; prikupljanje obaveštenja i podataka o navedenim krivičnim delima te praćenje i analiza bezbednosne situacije i pojava koje pogoduju nastanku i razvoju kriminaliteta kao i pružanje pomoći Sudu i Tužilaštvu Bosne i Hercegovine. Policijski službenici zaposleni u SIPA-i primenjuju policijska ovlašćenja u skladu sa Zakonom o policijskim službenicima BiH i postupaju kao ovlašćena službena

¹⁶ Zakon o državnoj agenciji za istrage i zaštitu, Službeni glasnik BiH, br. 27/04, 35/05, 49/09.

lica u skladu sa zakonima o krivičnom postupku u BiH. SIPA se sastoji, između ostalih, od kriminalističko-istražnog i finansijsko-obaveštajnog odeljenja. Zadaci Kriminalističko-istražnog odeljenja su: da radi na otkrivanju i istrazi krivičnih dela iz nadležnosti Suda BiH, pronalaženju i hapšenju počinilaca tih krivičnih dela, da radi na sprečavanju krivičnih dela; pruža operativnu pomoć Finansijsko-obaveštajnom odeljenju te da prikuplja obaveštenja i podatke o krivičnim delima, prati i analizira bezbednosnu situaciju i pojave koje pogoduju nastanku i razvijanju kriminala; Zadaci Finansijsko-obaveštajnog odeljenja su da: prima, prikuplja, evidentira, analizira, istražuje i prosleđuje Tužiocu informacije, podatke i dokumentaciju primljenu u skladu sa zakonom i drugim propisima BiH o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti; ostvaruje međunarodnu saradnju na polju sprečavanja i istrage pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti te da pruža Tužiocu stručnu podršku iz područja finansija. Republika BiH nema poseban zakon o oduzimanju imovine stečene krivičnim delom, a u skorijoj budućnosti se očekuju aktivnosti na tom planu.

U Republici Srpskoj donet je Zakon o oduzimanju imovine stečene krivičnim djelom kojim je formirana Jedinica u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova koja sprovodi finansijsku istragu. Postupak pokretanja, toka i okončanja finansijske istrage u Republici Srpskoj je sličan kao i u našem zakonodavstvu. Finansijska istraga se pokreće protiv vlasnika imovine kada postoje osnovi sumnje da ima imovinu stečenu izvršenjem krivičnog dela. U finansijskoj istrazi se prikupljaju dokazi o imovini i zakonitim prihodima koje je vlasnik imovine stekao, odnosno ostvario pre pokretanja krivičnog postupka glavno krivično delo, dokazi o imovini koju je nasledio i dokazi o imovini i naknadi za koju je imovina prenesena na treće lice. Nadležni organi za sprovođenje finansijske istrage u Republici Srpskoj su tužilaštvo, sud i organizaciona jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova. Pomenutim zakonom osnovana je Agencija za upravljanje oduzetom imovinom.

Dosadašnja iskustva pokazuju da je u Republici Bosni i Hercegovini ostvarena veća saradnja između SIPA-e i entitetskih agencija za sprovođenje zakona i da su počele aktivnosti na uspostavljanju jedinstvene baze podataka kojoj će moći pristupiti sve institucije za sprovođenje zakona.

U Republici Makedoniji je ostvaren značajan napredak u pogledu sprovođenja finansijske istrage i oduzimanja imovine stečene kriminalom. Izmenama i dopunama Krivičnog zakona iz 2006. g. u Makedoniji je uvedeno oduzimanje imovinske koristi od pravnih lica, a te odredbe su dopunjene izmenama i dopunama Krivičnog zakonika Republike Makedonije 2009. g. (Služben vesnik RM, br. 114/09). Pomenutim izmenama i dopunama krivičnog zakonodavstva u Makedoniji uvedeno je prošireno oduzimanje imovine stečene kriminalom i prebacivanje tereta dokazivanja (videti odredbu čl. 98 a). Pravni osnov za konfiskaciju u makedonskom zakonodavstvu se ogleda u načelu da niko ne može da zadrži neposrednu i posrednu imovinsku korist pribavljenu krivičnim delom (odredba čl. 97 stav 1 Krivičnog zakonika Republike Makedonije, (Služben vesnik na RM,

br. 37/96,80/99, 4/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 7/08, 139/08, 114/09). Oduzimanje imovinske koristi se može izvršiti samo u sudskom postupku, i samo sudskom odlukom kojom je okrivljeni oglašen krivim za izvršenje krivičnog dela. Krivičnim zakonom je predviđena mogućnost predaje oduzete imovinske koristi drugoj državi, u skladu sa ratifikovanim međunarodnim sporazumom.

Shodno odredbi čl. 98 Krivičnog zakona R Makedonije od učinioca krivičnog dela će se oduzeti novac, predmeti od vrednosti i svaka druga imovinska korist koja je pribavljena krivičnim delom, a ako oduzimanje nije moguće, učinilac će se obavezati da plati novčani iznos koji odgovara pribavljenoj imovinskoj koristi. Pored učinioca krivičnog dela imovinska korist pribavljena krivičnim delom oduzeće se i od lica koje nije učinilac krivičnog dela ako se ispune uslovi da je korist prenet na dugo lice bez naknade ili uz naknadu koja ne odgovara stvarnoj vrednosti i da je to lice znao ili moglo znati da je imovinska korist pribavljena krivičnim delom. Pribavljena imovinska korist koja je krivičnim delom pribavljena za drugoga, takođe će se oduzeti. Prava oštećenog u pogledu imovinskopravnog zahteva zaštićena su odredbom čl. 99 Krivičnog zakona R Makedonije, pošto će sud, nakon što u krivičnom postupku usvoji imovinskopravni zahtev oštećenog, izreći oduzimanje imovinske koristi samo ukoliko ona prelazi dosuđeni imovinskopravni zahtev oštećenog u tom iznosu.

U Republici Makedoniji je od 2008. g. na snazi Zakon za upravljanje so konfiskovan imot, imotna korist i odzemeni predmeti vo krivična i prekršočnas postapka (Služben vesnik na RM br. 98/08) kojim je uređeno upravljanje, korišćenje i raspolaganje privremeno oduzetom imovinom, imovinskom koristi i privremeno oduzetim predmetima, a na osnovu pravnosnažne odluke donešene u krivičnom i prekršajnom postupku. Pomenutim zakonom je osnovana Agencija za upravljanje so odzemen imot, kao pravno lice u čijoj je nadležnosti upravljanje oduzetom kao i privremeno konfiskovanom imovinom proisteklom iz krivičnog dela. Agencija izvršava odluku o oduzimanju imovine u čemu joj mogu pomoći službena lica Ministarstva unutrašnjih poslova. Republika Makedonija je unošenjem navedenih novina u svoje krivično zakonodavstvo izvršila značajan pomak u borbi protiv organizovanog kriminala.

U Crnoj Gori je od aprila 2004. g. u primeni novo krivično zakonodavstvo, koje je u skladu sa međunarodnim aktima koje je Crna Gora ratifikovala, kao i sa evropskim standardima vezanim za krivičnu materiju. Finansijske istrage u Republici Crnoj Gori sprovode Uprava kriminalističke policije i Uprava za sprječavanje pranja novca¹⁷ i Odeljenje za suzbijanje organizovanog kriminala, korupcije, terorizma i ratnih zločina pri Vrhovnom tužilaštvu Crne Gore.¹⁸

¹⁷ formirana u decembru mesecu 2003.g. Zakonom o sprječavanju pranja novca i finansiranja terorizma, (Službeni list RCG, br. 55/03,58/03 i 17/05), a postala je operativna u aprilu 2004.g.

¹⁸ Odeljenje za suzbijanje organizovanog kriminala pri Vrhovnom tužilaštvu Crne Gore je osnovano u junu 2004.g, a novelom Zakona o državnom tužilaštvu Crne Gore iz juna 2008.g. nadležnost mu je proširena i na krivična dela iz oblasti korupcije, terorizma i ratnih zločina

II Zaključna razmatranja

Jedan od osnovnih, ako ne i osnovni, motiv vršenja teških krivičnih dela i krivičnih dela organizovanog kriminala jeste finansijska korist, koja ne mora biti manifestovana samo u novcu. Dobit koja se ostvaruje kriminalom može da se manifestuje i novčanim supstitutima, pokretnom i nepokretnom imovinom i dr. U svakom slučaju, organizovane kriminalne grupe imaju za cilj da dobit koju su ostvarili vršenjem krivičnog dela prikriju, promene joj oblik, ili na neki drugi način sa njom raspolažu, a sve u cilju da ona ne postane sumnjiva državnim organima.

U borbi protiv organizovanog kriminala značajniji rezultati se ne mogu postići ukoliko se ova borba ograniči samo na krivično gonjenje članova kriminalnih organizacija i ulaženje u trag samo imovini proistekloj iz konkretnog krivičnog dela. Neophodno je otkriti i prepoznati svaku imovinu koju određeno lice poseduje, a koja po svim parametrima mora biti sumnjivog porekla. To se postiže sprovođenjem finansijske istrage. Cilj finansijske istrage je otkrivanje i identifikovanje imovinske koristi stečene krivičnim delom. Ostvarenjem cilja finansijske istrage stvara se pogodno tle za zamrzavanje, a kasnije i oduzimanje nezakonito stečene imovine, što najposle dovodi do sprečavanja izvršioca teških krivičnih dela da ulažu tako stečenu dobit u dalje vršenje krivičnih dela i razvoj organizovanog kriminala.

Naša dosadašnja iskustva, kao i iskustva zemalja u okruženju, pokazuju nedovoljnu efikasnost u borbi protiv kriminala, a posledica toga su nedovoljno korišćenje postojećih kapaciteta i zakonskih rešenja. Pojedine zemlje, kao što su Hrvatska i Bosna i Hercegovina, još uvek nemaju poseban zakon kojim bi se u potpunosti regulisalo sprovođenje mere oduzimanja imovine stečene krivičnim delom. Ovakav nedostatak su navedene države premostile prilagođavanjem, izmenama i dopunama postojećeg krivičnog zakonodavstva, što je svakako nedovoljno da bi se postigao željeni cilj, a to je stajanje na put organizovanom kriminalu koji ne poznaje granice. Nužno je postaviti solidnu pravnu i institucionalnu osnovu u svim zemljama jugoistočne Evrope, koje se svakao moraju ujediniti u nastojanju da se spreče i suzbiju najopasniji vidovi i oblici organizovanog transnacionalnog kriminaliteta imovinskog karaktera kao velikog bezbednosnog problema. Samim tim, s obzirom na to da se radi o državama koje su nekada imale jedinstven pravni sistem, a koje su i danas ostale slične u svojim pravnim institutima i načelima, neophodan je njihov upoređan i paralelan razvoj u borbi protiv organizovanog kriminaliteta.

Milica Torbica

Bachelor of Law in the real cadastre services, Temerin

***Seizure of property proceeds from crime
in Serbia and South-East Europe******A b s t r a c t***

The aim of the exercise/executing of organized crime, among other things, the illicit gain for individuals, groups, and the entire organization. The purpose of the so obtained to get as pure profit, is its place in the legal financial flows and the use of the continuation of criminal offenses. To prevent this, it is necessary to deprive organized crime group obtained the material and thus the most effective way to stop crime on the road, which is achieved by conducting financial investigations and seizure and confiscation of property so acquired. In this regard, the Republic of Serbia and the countries of Southeast Europe, as candidates for entry into the European Union, have made qualitative progress in the correction of their criminal laws and their adaptation to the solutions developed countries and the recommendations of international organizations. In order to effectively fight against organized crime knows no boundaries, seeing that only joint efforts and energy can, if you do not stand in the way, or at least minimize the negative consequences of this phenomenon, South East Europe, including our country, in his mind was developed by the importance of common parallel and consistent action in this field. Each country makes great efforts to achieve the higher results in the fight against organized crime.

Key words: organized crime, financial investigation, confiscation of property derived from crime, the countries of Southeast Europe

Literatura

1. Jovašević, Dragan: Primena kazne konfiskacije imovine u suzbijanju organizovanog kriminaliteta, Revija za bezbednost, br. 4, 2007
2. Grubač, Momčilo: Oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela, Glasnik Advokatske komore Vojvodine, br. 1, str. 34-37, 2010
3. R. Golobinek, Finansijske istrage i oduzimanje imovine stečene krivičnim delima, Priručnik za pripadnike policije i pravosuđa, CARDS Regionalni program, Strazbur, 2007
4. Konvencija o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom, Službeni list SRJ, Međunarodni ugovori, br. 7/02. i Službeni list SCG, Međunarodni ugovori br. 17/05.

5. Krivičnopravna konvencija o korupciji, Službeni list SRJ, Međunarodni ugovori, br. 2/02.
6. Međunarodna konvencija o suzbijanju finansiranja terorizma, Službeni list SRJ, Međunarodni ugovori br. 7/02.
7. Konvencija Ujedinjeninih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dodatni protokoli, Službeni list SRJ, Međunarodni ugovori, br. 6/01. i Službeni list SCG, Međunarodni ugovori br. 18/05.
8. Konvencija Ujedinjeninih nacija protiv korupcije, Službeni list SCG, Međunarodni ugovori, br. 12/05.
9. Ilić, Goran: Oduzimanje imovine stečene kriminalom, Revija za bezbednost br. 5, 2008.
10. Krivični zakonik R Srbije, Službeni glasnik RS, br.85/05.
11. Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, Službeni glasnik RS, br. 97/08.
12. Zakon o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta, Narodne novine RH, br. 152/08
13. Zakon o državnoj agenciji za istrage i zaštitu, Službeni glasnik BIH, br. 27/04, 35/05, 49/09.